

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
Τόμος 41. Παράρτημα 9

ΧΑΡΙΚΛΕΙΑ Γ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΣΥΝΤΑΞΙΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΚΩΔΙΚΟΣ

Ἡ περίοδος τῶν ἀναζητήσεων: 1822 - 1891
Συμβολή εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Νεοελληνικοῦ Δικαίου

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΑΘΗΝΑ 2008

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.
<i>Πρόλογος</i>	XIX
<i>Κεφάλαιον Α΄ : 'Επί τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος</i>	1–80
1. Οἱ ἰσχύσαντες ἐπὶ Τουρκοκρατίας κανόνες Ἀστικοῦ Δικαίου	1
2. Κατὰ τὰς Περιφερειακὰς Γενικὰς Ἀρχάς (1821 – 1822)	29
3. Κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1822	37
4. Κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1823	47
5. Κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἐκτάκτων ἐξουσιῶν, 1826 – 1827	55
6. Ἡ ἀπονομὴ τοῦ Δικαίου κατὰ τὴν περίοδον 1822 – 1827	62
<i>Κεφάλαιον Β΄ : 'Επί τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας</i>	81–130
1. Κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1827	81
2. Κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἐκτάκτων ἐξουσιῶν: Α΄ 1828 – 1829	87
3. Κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἐκτάκτων ἐξουσιῶν: Β΄ 1829 – 1831	104
4. Κατὰ τὸ Σύνταγμα τοῦ 1832	117
5. Κατὰ τὴν μεταβατικὴν περίοδον 1832 – 1833	123
<i>Κεφάλαιον Γ΄ : Πολιτειακὴ Μεταβολὴ καὶ Θεσμικὴ Συνέχεια</i>	131–190
1. Ἡ Πολιτειακὴ Μεταβολή: 1832 – 1833	131
2. Αἱ καταστατικαὶ διατάξεις κατὰ τὸ 1833	145
3. Ὁ G. L. von Maurer περὶ τοῦ προϊσχύσαντος δικαίου	170
4. Αἱ ἐπόψεις τοῦ G. Geib.	186
5. Ἡ πολιτικὴ κριτικὴ τοῦ Fr. Thiersch	188
<i>Κεφάλαιον Δ΄ : Τὸ Νομοθετικὸν Διάταγμα περὶ Πολιτικοῦ Νόμου – 23 Φεβρουαρίου /7 Μαρτίου 1835</i>	191–234
1. Αἱ ἀρχικαὶ ἐπιδιώξεις	191
2. Ἡ ὑπὸ αἵρεσιν ρύθμισις	198
3. Ἡ ὀριστικὴ ρύθμισις	212

4. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος	221
<i>Κεφάλαιον Ε΄ : Ἡ Διδασκαλία τοῦ Ρωμαϊκοῦ -Βυζαντινοῦ Δικαίου. . .</i>	<i>235–280</i>
1. Ἡ ἴδρυσις τῆς Νομικῆς Σχολῆς.	235
2. Οἱ Καθηγηταί τοῦ Ρωμαϊκοῦ - Βυζαντινοῦ Δικαίου καί ἡ διδασκαλία των (1837 - 1891)	239
3. Συμπεράσματα ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν Καθηγητῶν τοῦ Ρωμαϊκοῦ - Βυζαντινοῦ Δικαίου	274
<i>Κεφάλαιον Σ΄ : Ἡ Μετάφρασις καί ἡ Διδασκαλία τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος</i>	<i>281–300</i>
1. Ἡ ἐντολή καί ἡ ἀνάθεσις πρὸς μετάφρασιν	281
2. Ἡ πρόοδος τῆς μεταφράσεως	284
3. Αἱ ἐκδόσεις τῆς μεταφράσεως.	287
4. Ἡ Διδασκαλία τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου	290
<i>Κεφάλαιον Ζ΄ : Ἡ Ἐναγώνιος Πορεία: Α΄ 1835 – 1866</i>	<i>301–350</i>
1. Ἡ περίοδος 1835 – 1842	301
2. Ἡ περίοδος 1842 – 1848	315
3. Ἡ περίοδος 1848 – 1866	325
<i>Κεφάλαιον Η΄ : Ἡ Ἐναγώνιος Πορεία: Β΄ 1866 – 1891</i>	<i>351–388</i>
1. Ἡ περίοδος 1866 – 1874. Τό Σχέδιον Α΄	351
2. Ἡ περίοδος 1875 – 1884. Τό Σχέδιον Β΄	368
3. Ἡ περίοδος 1884 – 1891. Ἡ Στροφή	381
<i>Ἄντι Ἐπιλόγου: “Πρὸ πάντων ὁ νόμος μας ἄς ᾖ νόμος ἐλληνικός”</i>	<i>389–424</i>
1. Ἡ προσωρινή νομοθετικὴ ρύθμισις.	389
2. Ἡ ἀπόρριψις τοῦ ξένου προτύπου.	395
3. Ἡ παράτασις τῆς προσωρινῆς ρυθμίσεως	401
4. Τό ἰδεολογικόν ὑπόβαθρον	408
5. Αἱ νομικαὶ σκοπιμότητες.	416
6. Τελικός ἀπολογισμός.	421
<i>Παράρτημα Ιον: Ὁ Γαλλικὸς Ἀστικὸς Κώδιξ</i>	<i>425–438</i>
1. Τό ἱστορικόν	425
2. Αἱ Πηγαί.	432
3. Ἡ διαίρεσις τῆς ὕλης.	435
4. Ἡ διάδοσις τοῦ Κώδικος	436
5. Ἡ κατ’ ἀντίστιξις αἵγλη.	438

Παράρτημα 2ον: Οί Ὑπουργοί τῆς Δικαιοσύνης (1822 - 1891)	439–441
Βιβλιογραφία	443–482

Ἐγγραφα	483–570
-------------------	---------

Α΄ Συνταγματικά Διατάξεις

1. Προσωρινόν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος, Νέα Ἐπίδαυρος 1 Ἰανουαρίου 1822	485
2. Προσωρινόν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος (Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου) Ἄστρος, 13 Ἀπριλίου 1823	485
3. Πολιτικόν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, Τροιζήν 1 Μαΐου 1827	486
4. Σχέδιον τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος, Ναύπλιον 16 Φεβρουαρίου 1832	486
5. Ψήφισμα τῆς Ε΄ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὑπ’ ἀριθμ. Κ΄ , Ναύπλιον <14> Μαρτίου 1832	487
6. Πολιτικόν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, Ναύπλιον 15 Μαρτίου 1832	488
7. Πολιτικόν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 18 Μαρτίου 1844	488

Β΄ Κοινή Νομοθεσία

1. Σύστασις Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς σύνταξιν συλλογῆς τῶν Βυζαντινῶν Νόμων, Ναύπλιον 28 Αὐγούστου 1826	489
2. Ἐγκύκλιος κοινοποιήσεως διορισμῶν εἰς τὴν Νομοπαρα- σκευαστικὴν Ἐπιτροπὴν, 28 Αὐγούστου 1826	490
3. Πρακτικά τῆς Βουλῆς τῆς Δ΄ Περιόδου, Αἴγινα 12 Νοεμβρίου 1827. Συζητήσεις προτάσεως περὶ συγκροτήσεως Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς σύνταξιν κωδίκων	490
4. Κυβερνητικόν Ψήφισμα ὑπ’ ἀριθμ. 1325 τῆς 20ῆς Ἰανουαρίου 1828 ἐν Αἰγίνῃ, περὶ Ὄργανισμοῦ τοῦ Πανελληνίου	491
5. Ὄργανισμός τῶν Δικαστηρίων, Αἴγινα 15 Δεκεμβρίου 1828	492
6. Ψήφισμα ὑπ’ ἀριθμ. Β΄ τῆς Δ΄ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, Ἄργος 22 Ἰουλίου 1829, περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ προσωρινοῦ Ὄργανισμοῦ τῆς Ἐπικρατείας καὶ ἰδρύσεως τῆς Γερουσίας τῆς Ἑλλάδος	493
7. Κυβερν. Ψήφισμα ὑπ’ ἀριθμ. 34 τῆς 8ης Σεπτεμβρίου 1829 ἐν Αἰγίνῃ, περὶ Ὄργανισμοῦ τῆς Γερουσίας τῆς Ἑλλάδος, τῶν Ὑπουργείων καὶ τοῦ Λογιστικοῦ καὶ Ἐλεγκτικοῦ Συμβουλίου	494
8. Κυβερν. Διάταγμα ὑπ’ ἀριθμ. 64 τῆς 1ης Φεβρουαρίου 1830 ἐν Ναυπλίῳ, περὶ συλλογῆς τῶν Βυζαντινῶν Νόμων	495
9. Ὄργανισμός τῶν Δικαστηρίων, Ναύπλιον 15 Αὐγούστου 1830	496
10. Βασιλικόν Διάταγμα περὶ τοῦ χρόνου ἐνάρξεως ἐφαρμογῆς τοῦ νέου Δικαστικοῦ Συστήματος, Ἀθήναι 1/13 Ἰανουαρίου 1835	497
11. Ἐπίσημος ἐν χρόνῳ μετάφρασις τοῦ Βασ. Διατάγματος περὶ τοῦ χρόνου ἐνάρξεως ἐφαρμογῆς τοῦ νέου Δικαστικοῦ Συστήματος, Ἀθήναι 1/13 Ἰανουαρίου 1835	498
12. Βασ. Διάταγμα περὶ συστάσεως τῆς Νομοθετικῆς	

(Νομοπαρασκευαστικής) Ἐπιτροπῆς Ἀθῆναι 1 /13 Ἰανουαρίου 1835	499
13. Κοινοποιήσις πρὸς τὸν Ἄνδρ. Πάικον τοῦ διορισμοῦ του ὡς μέλους τῆς Νομοθετικῆς Ἐπιτροπῆς, Ἀθῆναι 4 Ἰανουαρίου 1835 . . .	501
14. Πρότασις - Εἰσήγησις τοῦ Γραμματέως τῆς Δικαιοσύνης πρὸς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀντιβασιλείας περὶ τοῦ προσωρινῶς μέλλοντος νά ἐφαρμοσθῆ μετὰ τὴν ἔναρξιν ἰσχύος τοῦ νέου Δικαστικοῦ Ὁργανισμοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου, Ἀθῆναι 15 /27 Ἰανουαρίου 1835	502
15. Σχέδιον Νομοθετικοῦ Διατάγματος περὶ τοῦ προσωρινῶς μέλλοντος νά ἰσχύσῃ μετὰ τὴν ἔναρξιν ἐφαρμογῆς τοῦ νέου Δικαστικοῦ Ὁργανισμοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου, συνημμένον εἰς τὴν ὑπ' ἀριθμ. 236 τῆς 15/27 Ἰανουαρίου 1835, ἐν Ἀθήναις, Πρότασιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης	503
16. Βασιλικὴ Ἀπόφασις περὶ τῆς κατ' ἀρχὴν ἐγκρίσεως τοῦ σχεδίου τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος περὶ τοῦ προσωρινῶς μέλλοντος νά ἰσχύσῃ Ἀστικοῦ Δικαίου, ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς ἐγκρίσεως τούτου καὶ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ὡς ἐτροποποιήθη ὑπὸ τοῦ von Armanberg, Ἀθῆναι 19/31 Ἰανουαρίου 1835	504
17. Ὑπηρεσιακὴ ἐν χρόνῳ μετάφρασις τῆς Βασιλικῆς Ἀποφάσεως περὶ ἐγκρίσεως τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος περὶ τοῦ προσωρινῶς μέλλοντος νά ἰσχύσῃ Ἀστικοῦ Δικαίου, ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς ἐγκρίσεως τούτου καὶ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου.	505
18. Διαβιβαστικὸν ἔγγραφον ἐκ τῆς Γραμματείας τῆς Δικαιοσύνης πρὸς ἐκείνην τῶν Ἐσωτερικῶν πρὸς σύγκλησιν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου διὰ νά τεθῆ ὑπ' ὄφιν αὐτοῦ, ὡς ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας, ἵνα συζητηθῆ καὶ κριθῆ τὸ Σχέδιον τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος περὶ τοῦ προσωρινῶς μέλλοντος νά ἰσχύσῃ Ἀστικοῦ Δικαίου, Ἀθῆναι 21 Ἰανουαρίου 1835	505
19. Σχέδιον ἐν μεταφράσει τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος περὶ τοῦ προσωρινῶς μέλλοντος νά ἰσχύσῃ Ἀστικοῦ Δικαίου, ὡς ἐτροποποιήθη ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας Κόμητος von Armanberg καὶ διεβιβάσθη εἰς τὸ Ὑπουργικόν Συμβούλιον	506
20. Ἐπίσημος ἐν χρόνῳ μετάφρασις τοῦ Πρακτικοῦ συζητήσεως τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου περὶ τοῦ σχεδίου Νομοθετικοῦ Διατάγματος περὶ τοῦ μέλλοντος νά ἰσχύσῃ προσωρινῶς Ἀστικοῦ Δικαίου καὶ πρότασις περὶ ἀποστολῆς τοῦ σχεδίου πρὸς γνωμοδότησιν εἰς τὴν Νομοθετικὴν Ἐπιτροπὴν εἰδικῶς περὶ τῶν ἐθίμων, Ἀθῆναι 24 Ἰανουαρίου /5 Φεβρουαρίου 1835	507
21. Βασ. Ἀπόφασις πρὸς τὸ Ὑπουργικόν Συμβούλιον ἐγκριτικὴ τῆς προτάσεως τούτου περὶ ὑποβολῆς εἰς τὴν Νομοθετικὴν Ἐπι- τροπὴν τοῦ σχεδίου τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος περὶ τοῦ προσωρινῶς μέλλοντος νά ἰσχύσῃ Ἀστικοῦ Δικαίου, Ἀθῆναι 4/16 Φεβρουαρίου 1835	508
22. Ἐπίσημος ἐν χρόνῳ μετάφρασις τῆς Βασ. Ἀποφάσεως ὑπ' ἀριθμ. 21759 τῆς 4/16 Φεβρουαρίου 1835, ἐγκριτικῆς τῆς σχετικῆς προτάσεως τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου	508

23. Τό σχέδιον τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος περί τοῦ προσωρινῶς μέλλοντος νά ἰσχύσῃ Ἀστικοῦ Δικαίου, ὡς εἶχεν ἀρχικῶς διορθωθῆ καί διαβιβάσθῃ ἀπό τό Συμβούλιον τῆς Ἀντιβασιλείας πρὸς τήν Γραμματείαν τῆς Δικαιοσύνης, διά νά σταλῆ εἰς τήν Νομοθετικὴν Ἐπιτροπὴν ἵνα γνωμοδοτήσῃ ἐπ' αὐτοῦ	509
24. Ἐπίσημος ἐν χρόνῳ μετάφρασις τοῦ Πρακτικοῦ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου περί ἀποστολῆς τοῦ σχεδίου τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος περί τοῦ προσωρινῶς μέλλοντος νά ἰσχύσῃ Ἀστικοῦ Δικαίου εἰς τήν Νομοθετικὴν Ἐπιτροπὴν καί περί ἐπιφυλάξεως τοῦ δικαιώματος τούτου νά διατυπώσῃ τήν γνώμην του ἐπὶ ἐνδεχομένῳ ἀμφιβολίῳν καί ἐνδοιασμῶν του ἐπὶ τῆς εἰσηγήσεως τῆς Νομοθετικῆς Ἐπιτροπῆς, Ἀθῆναι 7/19 Φεβρουαρίου 1835	510
25. Κοινοποιήσις ὑπὸ τοῦ Γραμματέως τῆς Δικαιοσύνης πρὸς τόν Πρόεδρον τῆς Νομοθετικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς ἐντολῆς περί συζητήσεως τοῦ σχεδίου τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος περί τοῦ προσωρινῶς μέλλοντος νά ἰσχύσῃ Ἀστικοῦ Δικαίου ὡς πρὸς τήν διάταξιν περί τῶν ἐθίμων, Ἀθῆναι 10 Φεβρουαρίου 1835	511
26. Εἰσηγητικὴ Ἐκθεσις (γνωμοδότησις) τῆς Νομοθετικῆς Ἐπιτροπῆς, Ἀθῆναι 16 Φεβρουαρίου 1835	512
27. Ὑπουργικὴ Ἀναφορά περί ὑποβολῆς τῆς Εἰσηγητικῆς Ἐκθέσεως (γνωμοδοτήσεως) τῆς Νομοθετικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τό Συμβούλιον τῆς Ἀντιβασιλείας, Ἀθῆναι, ὑπ' ἀριθμ. 856 τῆς 19 Φεβρουαρίου 1835	515
28. Πρακτικόν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας, Ἀθῆναι 23 Φεβρουαρίου/7 Μαρτίου 1835. Ὅριστικὴ ἐγκρίσις τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος περί τῆς Ἐξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου, ὡς τελικῶς διευτυπώθῃ	516
29. Βασ. Ἀπόφασις περί ὀριστικῆς ἐγκρίσεως τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος περί τοῦ προσωρινῶς μέλλοντος νά ἰσχύσῃ Ἀστικοῦ Δικαίου, Ἀθῆναι, 23 Φεβρουαρίου/7 Μαρτίου 1835	517
30. Περίληψις τῆς Βασ. Ἀποφάσεως ὑπ' ἀριθμ. 22357 τῆς 23 Φεβρουαρίου/7 Μαρτίου 1835 πρὸς τό Ὑπουργικόν Συμβούλιον περί ὀριστικῆς ἐγκρίσεως τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος περί τοῦ προσωρινῶς μέλλοντος νά ἰσχύσῃ Ἀστικοῦ Δικαίου	518
31. Ἐγγραφον τῆς Γραμματείας τῆς Δικαιοσύνης πρὸς τόν προεδρεύοντα τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου περί ἀποστολῆς τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος περί τοῦ προσωρινῶς μέλλοντος νά ἰσχύσῃ Ἀστικοῦ Δικαίου καί περί τῆς ἀνάγκης προσυπογραφῆς αὐτοῦ, Ἀθῆναι 26 Φεβρουαρίου 1835	518
32. Ἐπίσημος ἐν χρόνῳ μετάφρασις τῆς Βασ. Ἀποφάσεως πρὸς τήν Γραμματείαν τῆς Δικαιοσύνης περί προσυπογραφῆς τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος περί τοῦ μέλλοντος νά ἰσχύσῃ προσωρινῶς Ἀστικοῦ Δικαίου, κατόπιν προσυπογραφῆς του ὑπὸ τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, Ἀθῆναι 23 Φεβρουαρίου/7 Μαρτίου 1835	519
33. Τό Νομοθετικόν Διάταγμα περί Πολιτικοῦ Νόμου (περί τῆς Ἐξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου), Ἀθῆναι	

23 Φεβρουαρίου/7 Μαρτίου 1835, γερμανιστί	519
34. Έπίσημος ἐν χρόνῳ μετάφρασις τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος περί Πολιτικοῦ Νόμου, Ἀθῆναι 23 Φεβρουαρίου/7 Μαρτίου 1835	521
35. Ἐντυπος προκήρυξις περί τοῦ προσωρινῶς μέλλοντος νά ἰσχύῃ Πολιτικοῦ Νόμου	522
36. Ἀναφορά τοῦ Γραμματέως τῆς Δικαιοσύνης πρός τό Συμβούλιον τῆς Ἀντιβασιλείας περί τῆς ἀνάγκης ἐκτυπώσεως τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Ἐξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου καί περί ἐπιλογῆς τῆς ἐκδόσεως τοῦ Reitz ὡς πλέον καταλλήλου πρός χρῆσιν τῶν νομικῶν καί τῶν δικαστηρίων, Ἀθῆναι 4/ 16 Μαρτίου 1835	523
37. Πρακτικόν τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας περί ἐγκρίσεως τῆς ἀνατυπώσεως τοῦ πρωτοτύπου κειμένου τῆς Ἐξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου ἐκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Reitz πρός χρῆσιν τῶν νομικῶν καί τῶν δικαστηρίων, Ἀθῆναι 8 /20 Μαρτίου 1835	524
38. Πανομοιότυπον τοῦ ἐξωφύλλου τῆς κρατικῆς Ἐκδόσεως (Ἀθηνῶν) τῆς Ἐξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου κατ' ἐπιμέλειαν τῶν Κ. Προβελεγγίου καί Δ. Ραζῆ	525
39. Βασ. Ἀπόφασις περί κατανομῆς τῶν ἐργασιῶν ἐπιδεωρήσεως τοῦ μεταφρασθέντος κειμένου τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, Ἀθῆναι 18 Αὐγούστου 1836	526
40. Ἀναφορά τοῦ Γραμματέως τῆς Δικαιοσύνης περί κατανομῆς τῶν ἐργασιῶν ἐπιδεωρήσεως τοῦ μεταφρασθέντος κειμένου τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, Ἀθῆναι 24 Αὐγούστου 1836	527
41. Βασ. Ἀπόφασις περί ἐγκρίσεως τῆς Ὑπουργικῆς Ἀναφορᾶς περί τῆς κατανομῆς τῶν ἐργασιῶν ἐπιδεωρήσεως τοῦ μεταφρασθέντος κειμένου τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, Ἀθῆναι 28 Αὐγούστου 1836	529
42. Ἐγκύκλιος πρός τά μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀναδεωρήσεως τοῦ μεταφρασθέντος κειμένου τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, Ἀθῆναι 18 Σεπτεμβρίου 1836	530
43. Πανομοιότυπον τοῦ ἐξωφύλλου, τοῦ Πίνακος τῶν Περιεχομένων καί τῆς πρώτης καί τῆς τελευταίας σελίδος τῆς Πρώτης Ἐκδόσεως τοῦ μεταφρασθέντος εἰς τήν ἑλληνικὴν γλῶσσαν κειμένου τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, Ἀθῆναι 1836	532
44. Πανομοιότυπον τοῦ ἐξωφύλλου τῆς Δευτέρας Ἐκδόσεως τοῦ μεταφρασθέντος εἰς τήν ἑλληνικὴν γλῶσσαν κειμένου τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, Ἀθῆναι 1838	536
45. Ἐξώφυλλον τῆς πραγματείας τοῦ πρώτου Καθηγητοῦ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου εἰς τό Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν Αἰμιλίου Herzog περί τῆς Ἐξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου	537
46. Βασ. Διαταγή περί συστάσεως Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς, κυρίως πρός σύνταξιν Ἀστικοῦ Ἑλληνικοῦ Νόμου, Ἀθῆναι 2 Ἀπριλίου 1842	538

47. Εἰδησις περὶ ἀνασυγκροτήσεως τῆς Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς, κυρίως πρὸς σύνταξιν Ἀστικοῦ Ἑλληνικοῦ Νόμου, Ἀθῆναι 19 Μαΐου 1844	539
48. Βασ. Διάταγμα περὶ συστάσεως νέας Ἐπιτροπῆς Συντάξεως Ἀστικοῦ Ἑλληνικοῦ Νόμου, Ἀθῆναι 1 Σεπτεμβρίου 1848	540
49. Ἀναφορά τοῦ Ὑπουργοῦ Δικαιοσύνης περὶ ὑποβολῆς εἰς τὸν Βασιλέα σχεδίου περὶ τοῦ Ἀστικοῦ Ἑλληνικοῦ Νόμου, Ἀθῆναι 24 Ἰουνίου 1856	541
50. Ὑπηρεσιακὸν σημείωμα περὶ τῆς ὀργανώσεως καὶ συγκροτήσεως τμημάτων τῆς Ἐπιτροπῆς Συντάξεως τοῦ Ἀστικοῦ Ἑλληνικοῦ Νόμου, Ἀθῆναι 1856	542
51. Πανομοιότυπον τῆς πρώτης καὶ τῆς τελευταίας σελίδος τῆς Αἰτιολογικῆς Ἐκθέσεως περὶ τοῦ Ἀστικοῦ Ἑλληνικοῦ Νόμου, Ἀθῆναι 25 Ἰουνίου 1856	543
52. Πανομοιότυπον τῆς πρώτης καὶ τῆς τελευταίας σελίδος τοῦ Νομοσχεδίου περὶ τοῦ Ἀστικοῦ Ἑλληνικοῦ Νόμου, Ἀθῆναι 4 Ἰουλίου 1856	545
53. Πανομοιότυπον τῆς πρώτης καὶ τελευταίας σελίδος ἐκ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, φ. 75 τῆς 15ης Νοεμβρίου 1856, ὅπου ἐδημοσιεύθη ὁ Νόμος ὑπ' ἀριθμ. Τ7Α τῆς 29 Ὀκτωβρίου 1856 Ἀστικός Ἑλληνικός Νόμος	547
54. Πανομοιότυπον τοῦ ἐξωφύλλου τοῦ εἰς τὴν γαλλικὴν μεταφρασθέντος ὑπὸ τοῦ Γ. Ἀ. Ράλλη Ἀστικοῦ Ἑλληνικοῦ Νόμου τοῦ 1856	549
55. Πανομοιότυπον τῆς πρώτης καὶ τῶν δύο τελευταίων σελίδων τῆς Αἰτιολογικῆς Ἐκθέσεως τῆς Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος πρὸς τὸν Ὑπουργὸν Δικαιοσύνης, Ἀθῆναι 10 Ἰανουαρίου 1870	550
56. Πανομοιότυπον τῆς πρώτης καὶ τῆς τελευταίας σελίδος τοῦ Νομοσχεδίου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος τοῦ 1870	553
57. Βασ. Διάταγμα περὶ συγκροτήσεως νέας Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς ἀναθεώρησιν καὶ συμπλήρωσιν τοῦ Νομοσχεδίου τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος τοῦ 1870, Τατόιον 17 Μαΐου 1874	555
58. Βασ. Διάταγμα περὶ προσθήκης δύο νέων μελῶν εἰς τὴν Νομοπαρασκευαστικὴν Ἐπιτροπὴν πρὸς ἀναθεώρησιν καὶ συμπλήρωσιν τοῦ Νομοσχεδίου τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος τοῦ 1870, Τατόιον 6 Ἰουνίου 1874	556
59. Πανομοιότυπον τῆς πρώτης καὶ τῆς τελευταίας σελίδος τῆς Αἰτιολογικῆς Ἐκθέσεως τῆς Νομοπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς περὶ τοῦ Νομοσχεδίου Ἀστικοῦ Κώδικος πρὸς τὸν Ὑπουργὸν Δικαιοσύνης, Ἀθῆναι 22 Αὐγούστου 1874	557
60. Πανομοιότυπον τῆς πρώτης καὶ τῆς τελευταίας σελίδος τῆς Εἰσηγητικῆς Ἐκθέσεως πρὸς τὴν Βουλὴν περὶ τοῦ κατατεθέντος Νομοσχεδίου Ἀστικοῦ Κώδικος, Ἀθῆναι 18 Νοεμβρίου 1874	559
61. Πανομοιότυπον τῆς πρώτης καὶ τῆς τελευταίας σελίδος τοῦ Νομοσχεδίου Ἀστικοῦ Κώδικος, κατατεθέντος	

εἰς τὴν Βουλὴν κατὰ τὴν 21ην Νοεμβρίου 1874	561
62. Πανομοιότυπον τοῦ ἐξωφύλλου τοῦ τυπωθέντος Νομοσχεδίου Ἀστικοῦ Κώδικος τοῦ 1874	563
63. Πανομοιότυπον τοῦ ἐξωφύλλου τῆς ἐπισήμου ἐκδόσεως τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος τοῦ Βασιλείου τῶν Δύο Σικελιῶν, Νεάπολις 1829	564
64. Πανομοιότυπον τοῦ ἐξωφύλλου τῆς ἐπισήμου ἐκδόσεως τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος τοῦ Βασιλείου τῆς Ἰταλίας, Νεάπολις 1865	565
65. Πανομοιότυπον τοῦ ἐξωφύλλου τῆς Αἰτιολογικῆς Ἐκθέσεως τοῦ πρώτου Νομοσχεδίου Γερμανικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, Βερολῖνον 1888	566
66. Πανομοιότυπον τοῦ ἐξωφύλλου τοῦ πρώτου νομοσχεδίου Γερμανικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, Βερολῖνον 1888	567
67. Πανομοιότυπον τοῦ ἐξωφύλλου τοῦ δευτέρου Νομοσχεδίου Γερμανικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, Βερολῖνον 1895	568
68. Πανομοιότυπον τοῦ ἐξωφύλλου τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἐπι- τροπῆς ἐπιθεωρήσεως τοῦ δευτέρου Νομοσχεδίου τοῦ Γερμανικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, Βερολῖνον 1897	569
69. Πανομοιότυπον τοῦ ἐξωφύλλου τοῦ Μνημονίου τῆς Ἐπι- τροπῆς ἐπιθεωρήσεως τοῦ δευτέρου Νομοσχεδίου τοῦ Γερμανικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, Βερολῖνον 1896	570
<i>Sommaire</i>	571–577

ΠΡΟΣΩΡΙΝΟΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

Τ Η Σ Ε Λ Λ Α Δ Ο Σ .

ΤΥΤΛΟΣ Ε΄ ΤΜΗΜΑ Θ΄

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΙΕΔΙΣΤΙΚΟΥ.

§ 1. Τὰ Εκτελεστικὸν Σώμα καὶ ὁμοίᾳ ἐπιτροπὴν συγκριμένην ἀπὸ τῶ ἐλεγκτότερον καὶ σεβώτερον μέλη τῆς Ἐκλήτου, τῶν ὁμοίων ἢ ἀρετῆ καὶ ἔκτα ὀνομασίᾳ, διὰ τῆ πανθέσμου καὶ δικαίας νόμον πολιτικῶν, ἐγκληματακῶν καὶ ἱατρονομῶν, οὐ ἕποιοι, κηλῶς καὶ ἄπαι νόμος, καθυποβάλλονται εἰς τὸ Βουλευτικὸν καὶ Εκτελεστικὸν Σώματος τῶν ἐπιτροπῶν καὶ ἐπιπέφωσιν.

§ 2. Ἀγχι τῆς κοινοποιήσεως τῶν ἐπιπέφωσιν κωδίκων αἱ πολιτικαὶ καὶ ἐγκληματακῶν δικαστικαὶ βῆσιν ἔχουσι τῶ νόμον τῶν ἀπεμπεύτων Χριστιανῶν ἔκτων Ἀύτοκατάστων, καὶ τῶς παρὰ τοῦ Βουλευτικῶ καὶ Εκτελεστικῶ Σώματος ἐπιπέφωσιν νόμων· διὰ δὲ τῶ ἔκτων, ὁ ἔκτων τῆς Γαλλίας κωδὶξ μόνος ἔσχει εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἐν Ἐπιπέφωσιν, ἐκ α΄ Ἰαννουαρίου, ἔστι κωδὶξ καὶ α΄ τῆς Ἀνεξαρτησίας.

Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς ἐν Κορίνθῳ γενομένης ἐν ἔτει «Α΄ τῆς Ἀνεξαρτησίας, κωδὶξ»
πρώτης ἐκδόσεως τῆς Διακηρύξεως περὶ Πολιτικῆς Ὑπάρξεως καὶ Ἀνεξαρτησίας
τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

*Ἵπέρ τῶν ἀειμνήστων ἡμῶν Αὐτοκρατόρων
Ἰουστινιανοῦ καί Θεοδώρας,
Κυρίου δεηθῶμεν*

*Εὐχή κατά τήν Μεγάλην Εἴσοδον
διαρκούσης τῆς Θείας Λειτουργίας
εἰς τήν Μονήν τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ*

Κατά τήν αὐγήν τοῦ 1822 εἰς τόν πρῶτον ἐνιαῖον καταστατικόν χάρτην τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, δηλ. εἰς τό *Προσωρινόν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος (Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου)* τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1822, καί εἰς τό ἄρθρον ἕξ' αὐτοῦ περιελήφθη ἡ ἐξῆς συνταγματική ἐντολή: «*Τό Ἐκτελεστικόν Σῶμα νά διορίσῃ ἐπιτροπήν συγκειμένην ἀπό τά ἐκλεκτότερα καί σοφώτερα μέλη τῆς Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων ἡ ἀρετή νά ᾖ ἐγνωσμένη, διά νά συνθέσῃσι Κώδικας Νόμων πολιτικῶν, ἐγκληματικῶν καί ἐμπορικῶν, οἱ ὁποῖοι, καθῶς καί ἅπας νόμος, καθυποβάλλονται εἰς τοῦ Βουλευτικοῦ καί Ἐκτελεστικοῦ Σώματος τήν ἐπίκρισιν καί ἐπικύρωσιν*»¹. Ἡ ἐντολή ἦτο μὲν πρῶτος ἀλλά σαφής: ἐπεδιώκετο μεταξύ ἄλλων ἡ σύνταξις καί δέσπισις Ἀστικοῦ Κώδικος (νόμου) διά τό νέον Ἑλληνικόν Κράτος.

Ἐν τούτοις, μετὰ 80ετιάν, κατά τό 1899, ὁ Καθηγητής τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἀλκιβιάδης Χρ. Κρασσᾶς εἰς τόν λόγον του ἐπί τῇ ἀναλήψει ὑπ' αὐτοῦ τῆς πρυτανείας τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἤρχετο ὅπως ταχέως ἰδῆ «*πληρούμενον τόν πόδον τῶν ἡμετέρων νομικῶν, τό δέ ρωμαϊκόν δίκαιον ἀντικαθιστάμενον δι' ἀστικοῦ κώδικος προσιτοῦ τοῖς πᾶσι, καταληπτοῦ, ἐπιδαφιλεύοντος τήν προστασίαν αὐτοῦ εἰς τά βιοτικά συμφέροντα, καί μὴ προσφέροντος ταῦτα θυσίαν εἰς νομοθεσίαν ἄλλης κοινωνίας καί ἄλλου πολιτισμοῦ*»².

1. Ἀ. Ζ. Μάμουκα, *Τά κατά τήν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος*, ἦτοι συλλογή τῶν περί τήν ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων καί ἄλλων ἐπισήμων πράξεων ἀπό τοῦ 1821 μέχρι τέλους τοῦ 1832, τόμ. Β', Ἐν Πειραιεῖ 1839, σελ. 33.

2. Ἀλκ. Χ. Κρασσᾶ, *Λόγος ἀπαγγελεῖς ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ ὑπό ... παραλαμβάνοντος τήν Πρυτανείαν τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ ἔτους 1899 - 1900*, Ἐν Ἀθήναις 1899, σελ. 22.

Τόσον ἡ πρόβλεψις τοῦ *Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος* τοῦ 1822 ἀλλά καί τῶν λοιπῶν *Συνταγμάτων* τοῦ Ἀγῶνος, πού ἐπανέλαβον τό σχετικόν ἄρθρον, ὅσον καί ἡ μετὰ τόσον χρόνον εὐχή τοῦ Ἀлк. Χρ. Κρασσᾶ δέν ἐπρόκειτο νά πραγματοποιηθοῦν ταχέως. Καί ἂν μὲν ἦτο πράγματι δύσκολον νά συμβῆ τοῦτο διαρκούντος τοῦ Ἀγῶνος τῆς Ἀνεξαρτησίας, ὅπως εἶναι εὐλογον³, ἡ ἐν συνεχείᾳ βραδύτης ἦτο μᾶλλον δυσεξήγητος. Ὁ Ἀστικός Κώδιξ κατέστη πραγματικότης διά τό Ἑλληνικόν Κράτος μόλις κατά τό 1940, δηλαδή 118 ἔτη μετὰ τήν πρώτην περί αὐτοῦ πρόβλεψιν.

Ἡ παροῦσα ἐργασία σκοπόν ἔχει νά παρουσιάσῃ καί ἐρμηνεύσῃ τήν μακράν πορείαν ἡ ὁποία διηνύθη μερίμνη τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος πρός θέσπισιν συγχρόνου Ἀστικοῦ Κώδικος. Στόχος τῆς εἶναι νά ἐκθέσῃ ἐν σειρᾷ τά γεγονότα καί τήν διαδικασίαν ἡ ὁποία ἠκολουθήθη ἐπί τοῦ θέματος διαρκούντος τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος, περιόδου ἡ ὁποία καθώρισε τās ἐπιλογάς τῆς Πολιτείας ὡς πρός τά πρότυπα καί τās υἰοδετηθείσας λύσεις. Ἐπελέγη ὡς σημεῖον τομῆς τῆς καταγραφῆς τῶν κατά συνέχειαν κωδικοποιητικῶν προσπαθειῶν τό ἔτος 1891, τελευταῖον ἔτος κατά τό ὁποῖον ἐγένετο εἰς τήν Βουλὴν λόγος περί εἰσαγωγῆς πρός ἔγκρισιν τοῦ *Σχεδίου Ἑλληνικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος* τοῦ 1874, τοῦ τελευταίου *Σχεδίου* τό ὁποῖον εἶχεν ὡς βασικόν πρότυπον τόν Γαλλικόν Ἀστικόν Κώδικα καί τούς ἐξ αὐτοῦ ἀπορρεύσαντας λοιπούς εὐρωπαϊκούς κώδικας (Δύο Σικελιῶν, Κάτω Χωρῶν, Σαξονίας, Βασιλείου τῆς Ἰταλίας). Τά ἐκπονηθέντα ἀκολουθῶς σχέδια διαρκούντος τοῦ α΄ ἡμίσεος τοῦ Κ΄ αἰῶνος εἶχον ὡς κύριον πρότυπον τόν ἐν τῷ μεταξύ θεσπισθέντα καί τεθέντα ἐν ἰσχύϊ ἀπό τοῦ 1900 Γερμανικόν Ἀστικόν Κώδικα. Βεβαίως ἡ τομὴ ἐτέθη διά λόγους ἐπιστημονικοῦ ἐλέγχου τοῦ παρεχομένου ἀνεκδότου καί ἐκδεδομένου ὑλικοῦ, διότι αἱ προσπάθειαι ἀποτελοῦν ἄλυσον ἐξικνουμένην τόσον μέχρι τοῦ 1940, ὅσον καί ἔως σήμερον διά τῶν συνεχῶν ἀναθεωρήσεων καί τροποποιήσεων.

3. Τήν κατάστασιν τῆς Δικαιοσύνης ἐπί τοῦ Ἀγῶνος περιέγραψε λιτῶς ἀλλὰ προσφῶς ὁ Νικόλαος Δραγούμης διά τῶν ἐξῆς: «Ἄλλ' ἦτο δυνατόν, ἀκμάζοντος πολέμου ἐξολοθρευτικοῦ, ἐνῶ τό πῦρ καί ὁ σίδηρος κατενέμοντο ἀμειλίκως τήν ἐπικράτειαν, αἱ δ' ἐχθρικά ἐπιδρομαί, ἐρημοῦσαι πόλεις τε καί χωρία, κατεδίωκον ἀπό σπηλαίου εἰς σπήλαιον καί ἀπό θράχου εἰς θράχον τούς κατοίκους, ἦτο λέγω δυνατόν νά ὑπάρχωσι ἀρχεῖα, φυλακαί, δικηγόροι, συμβολαιογράφοι, νά κλητεύωνται μάρτυρες ἐντός ὠρισμένης προθεσμίας, νά ἐπιβάλλωνται ποιναί εἰς τούς ἐξ ἀνυπερβλήτου ἀνάγκης μὴ ἐμφανιζομένους; Πάντες τότε θά ἀνεκηνύττοντο φυγόμενοι καί σύμπασα ἡ Ἑλλάς θά μετεβάλλετο εἰς εἰρκήν», Νικ. Δραγούμη, *Ἱστορικαί Ἀναμνήσεις*, Ἐν Ἀθήναις 1925³, τόμ. Α΄, σελ. 163. Ὑπό τοιαύτας συνθήκας ἦτο βεβαίως ἀδύνατον νά γίνῃ λόγος περί κωδικοποιητικοῦ ἔργου, ἰδίως ἐφ' ὅσον ὑπῆρχεν ἡ *Ἐξάβιβλος* τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου ὡς οἰκεῖον καί προσιτόν βοήθημα διά τήν ἐξεύρεσιν νομικῶν λύσεων.

Εἰς τό ἐρώτημα διατί τό νέον Ἑλληνικόν Κράτος δέν κατώρθωσε νά ἀποκτήσῃ συστηματικόν Ἀστικόν Κώδικα ταχέως καί εὐκόλως (καίτοι τοῦτο ἐγκαίρως ἐπεζητήθη), ἐνῶ τό αἴτημα ἱκανοποιήθη εἰς ἄλλους τομεῖς τοῦ Δικαίου (Ποινικόν, Δικονομικόν, Ὁργανωτικόν τῶν Δικαστηρίων, προχείρως μὲν μέχρι τοῦ 1834-1835, ἔκτοτε δέ συστηματικῶς), θά πρέπει νά δοθῇ ἡ ἀπάντησις ὅτι τό γεγονός ὠφείλετο εἰς τό ὅτι ἤδη ἐφημερόζετο ὑπό τῶν κατά καιρούς ἀρμοδίων ὀργάνων τό Βυζαντινόν Δίκαιον μέσῳ τῆς *Ἐξαβίβλου* τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου, ἐν συνδυασμῶ πρός τά ἔθιμα. Τό νομοθετικόν αὐτό πλέγμα ἱκανοποιεῖ τās τρεχούσας ἀνάγκας τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας διαρκοῦντος καί τοῦ ἸΘ' αἰῶνος. Ἡ ἐμμονή εἰς τό καθεστώς ἐκεῖνο ἐξετάζεται καί ἀναλύεται εἰς τήν παροῦσαν μελέτην ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ὅλης διερευνήσεως τῆς προσπαθείας δεσπίσεως Ἀστικοῦ Κώδικος ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ ἐπιστήμη καλῶς γνωρίζει τās πολυτίμους ἐργασίας παλαιότερων ἱστορικῶν τοῦ Δικαίου, ὡς εἶναι ἐκεῖναι τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ καί Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Κωνστ. Τριανταφυλλοπούλου, τῶν Καθηγητῶν εἰς τό αὐτό Πανεπιστήμιον Δημ. Παπούλια καί Γεωργ. Πετροπούλου, τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Ἰακ. Τ. Βισβίτζη, ἀλλά καί νεωτέρων Ἱστορικῶν τοῦ Δικαίου, δηλ. τοῦ Ὁμοτ. Καθηγητοῦ τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Νικ. Πανταζοπούλου, τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ καί Ὁμοτ. Καθηγητοῦ τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης Μεν. Ἀ. Τουρτόγλου, τοῦ Ὁμοτ. Καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Σπ. Ν. Τρωιάνου, τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης Κωνστ. Γ. Πιτσάκη καί ἄλλων. Ἡ πλουσία συμβολή των ἐφώτισε μέ νεωτέρας ἐρεῦνας πολλά, ἀλλά καί τά περί τήν ἔκδοσιν τοῦ περιφήμου Βασ. Διατάγματος (ὀρθότερον Νομοθετικοῦ Διατάγματος) τῆς 23ης Φεβρουαρίου / 7ης Μαρτίου 1835 *περί Πολιτικοῦ Νόμου*, δηλ. τῶν μνημονευομένων Βυζαντινῶν Νόμων εἰς τήν *Ἐξαβίβλον* τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου, εἰσαχθέντων δι' αὐτοῦ «*προσωρινῶς*» μὲν, ἐν τῇ ἀληθείᾳ ὅμως μακροχρονίως (μέχρι τοῦ 1946 ἐν Ἑλλάδι καί μέχρι τοῦ 1940 εἰς τά ἑλληνικά δικαστήρια τοῦ ἐξωτερικοῦ) ὡς ἰσχύοντος μετά τῶν ἐθίμων Ἀστικοῦ Δικαίου. Τά πρό τοῦ ἐν λόγῳ νομοθετήματος, ἡ λεπτομερῆς διαδικασία τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ὡς βάσεως τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου ἀπό τοῦ 1835 καί αἱ μετέπειτα προσπάθειαι καί ἀντιθέσεις περί τοῦ προσφυστέρου καθ' ἡμᾶς Κώδικος (: Νόμου) καί τά πρός τοῦτο ἐπιλεγέντα πρότυπα, ἐν συνδυασμῶ πρός τήν Παράδοσιν, ἐκτίθενται εἰς τήν παροῦσαν ἐργασίαν βάσει πληροφοριῶν ἐξ ἀνεκδότων πηγῶν καί ἀναλόγως σχολιάζονται.

Κατά τήν διάρκειαν μακρῶν ἐρευνῶν, πέρα βεβαίως τῆς μελέτης τῆς συναφοῦς καί ἐνίοτε δυσπροσίτου ἑλληνικῆς καί ξένης βιβλιογραφίας,

διενεργηθεισών εις τὰ *Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους* ἐνετοπίσθη πλοῦτος ἀνεκδότων στοιχείων ἀποκειμένων εις τό *Καποδιστριακόν Ἀρχεῖον* καί τό *Ἀρχεῖον τῆς Ὀθωνικῆς Περιόδου*. Δυστυχῶς τό σχετικόν ὑλικόν τερματίζεται διά τήν ἐκεῖ ἔρευναν περί τό ἔτος 1844, λόγῳ τῆς πρὸς τό παρόν μή περαιτέρω ταξινομήσεως τοῦ σχετικοῦ ὄγκου ἐγγράφων τοῦ Ὑπουργείου Δικαιοσύνης. Κατά συνέπειαν, ἡ συνέχεια ἀνεζητήθη εις ἄλλας πηγάς, κυρίως δέ εις τὰ ἐκδεδομένα μὲν πλήν ἀνεκμετάλλευτα *Πρακτικά τῆς Βουλῆς*, καθὼς ἡ νομοθετικὴ πρωτοβουλία ἔπαυσεν ἀπὸ τοῦ 1844 νά ἀνήκη εις τὴν Ἀνωτάτην Ἀρχοντίαν τοῦ Κράτους (ἐν συνδυασμῶν βεβαίως πρὸς τὰς λεπτομερεῖς εἰσηγήσεις τῶν ἀρμοδίων διοικητικῶν ἀρχῶν καί τῶν κατὰ καιρούς συμβουλευτικῶν καί βουλευτικῶν σωμάτων) καί περιῆλθεν εις τό *Κοινοβούλιον* κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ *Συντάγματος* τοῦ 1844.

Ἡ ὕλη τῆς παρούσης ἐργασίας ἀρθρώνεται ὡς ἑξῆς:

Εἰς τό **Α΄ Κεφάλαιον** (ὑπὸ τόν τίτλον: **Ἐπὶ τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος**) ἐκτίθεται ἐν συντομίᾳ τό καθεστὼς τό ὁποῖον ἴσχυσεν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἰδίᾳ κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον αὐτῆς, εἰδικῶς διὰ τόν ἑλληνικόν λαόν ὁ ὁποῖος ἐτέλει ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν κατοχὴν. Διαπιστώνεται ὅτι τό Βυζαντινόν Δίκαιον διτηρήθη ὡς δίκαιον τῶν ὑπὸ κατοχὴν Ἑλλήνων τόσον λόγῳ τῶν εἰδικῶν διατάξεων τοῦ Κορανίου ὅσον καί ἐξ ἀδιαφορίας τοῦ Ὀθωμανοῦ δυνάστου καί ἐφηρημόσθη ὡς ἐθμικῶς ἰσχύον μέχρι τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Γίνεται καί ἀναλυτικὴ μνεία περὶ τῶν δεσπισθέντων εις Μολδαβίαν καί Βλαχίαν νεωτέρων Κωδίκων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διακυβερνήσεως τῶν ἐν λόγῳ ἐπαρχιῶν τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ὑπὸ Ἑλλήνων Φαναριωτῶν ἡγεμόνων.

Ἐν συνεχείᾳ, ἐκτίθενται τὰ προβλεφθέντα καί ἰσχύσαντα κατὰ τὴν περίοδον τῶν *Περιφερειακῶν Γενικῶν Ἀρχῶν* (1821- 1822) βάσει τῶν Τοπικῶν Πολιτευμάτων, καί κατὰ τὴν Περίοδον τῆς *Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος* (1822 - 1827). Ἐν προκειμένῳ, τονίζονται αἱ συνταγματικαὶ διατάξεις τῶν Τοπικῶν Πολιτευμάτων (*Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, Ἀρείου Πάγου τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος καί Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος*) καί τῶν δύο πρώτων *Προσωρινῶν Πολιτευμάτων τῆς Ἑλλάδος* (Συνταγμάτων) τοῦ 1822 καί 1823, αἱ ὁποῖαι προέβλεψαν τὴν ἐφαρμογὴν ὡς πρὸς τὰς διαφορὰς ἀστικοῦ δικαίου ἐκείνου τῶν «*ἄειμνήστων ἡμῶν Χριστιανῶν Αὐτοκρατόρων*», ὅχι τόσον διὰ λόγους νομικῆς εὐκολίας, ἂν καί ὁ παράγων αὐτός δέν πρέπει νά παροραῖται, ἀλλὰ κυρίως διὰ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητος, δηλ. ἀνασυνδέσεως τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Κράτους πρὸς τὴν καταλυθεῖσαν κατὰ τό 1453 Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν (ὡς διεκήρυξεν ἡ ἐρμηνευτικὴ τοῦ Ἁγῶνος Καταληκτῆριος Διακήρυξις τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1822), ἀλλὰ καί ἐνότητος δικαίου.

Ἐν τῇ πράξει ἐλάχισται ὑποθέσεις ἐξεδικάσθησαν κατά τήν περίοδον τῶν ἐτῶν 1822 - 1827 ὑπό τῶν βραχυβίων δικαστηρίων, τά ὅποια συνεστήθησαν καί ὑποτυπωδῶς ἐλειτούργησαν, αὐταί δέ ἐπελύθησαν βάσει τῶν διατάξεων τῆς *Ἐξαβίβλου* τοῦ Ἀρμενοπούλου, μόνου προχείρου βοηθήματος ὑποδειχθέντος ὑπό τοῦ Μινιστερίου τοῦ Δικαίου ἀπό τοῦ 1822 πρός ἀναζήτησιν τῶν διατάξεων τοῦ Βυζαντινοῦ Δικαίου. Ἡ *Ἐξαβίβλος* δέν ἐδωρήθη ποτέ ὡς νομοθετικόν κείμενον ἀλλ' ὡς συλλογή τοιούτων κειμένων τά ὅποια ἀπετέλουν αἱ μνημονευόμεναι ἐν αὐτῇ διατάξεις τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων. Μάλιστα ἀπό τοῦ 1825 εὐρίσκετο εἰς τήν διάθεσιν τοῦ Ὑπουργείου τοῦ Δικαίου καί ἐν ἀντίτυπον τῶν *Βασιλικῶν*, προφανῶς εἰς τήν ἔκδοσιν τοῦ C.A. Fabrot. Αἱ περισσότεραι ὑποθέσεις ἀστικῶν διαφορῶν εἴτε δέν ἐξεδικάσθησαν τότε εἴτε ἐπελύθησαν διά διαιτησίας εἴτε ἐξεδικάσθησαν ὑπό βουλευτικῶν καί δικαστικῶν ἐπιτροπῶν. Παρατίθενται κείμενα ἀποφάσεων τῶν δικαστηρίων τῆς περιόδου 1822 - 1827 καί ἐπισημαίνεται ὁ τρόπος ἐφαρμογῆς τῶν διατάξεων τοῦ Δικαίου τῶν «*ἀεμνήστων ἡμῶν Χριστιανῶν Αὐτοκρατόρων*».

Ἰδιαιτέρως τονίζεται ὁ πλήρης τότε ἀποκλεισμός τῶν ἐδίμων ὡς πηγῆς δικαίου ἀπό τήν δικαιοκίνη τάξιν τοῦ νεαροῦ Κράτους καί αἰτιολογεῖται αὕτη βάση πολιτικῶν ἐπιλογῶν καί σκέψεων, αἱ ὅποια κατίσχυσαν, τουλάχιστον θεωρητικῶς.

Εἰς τό **Β' Κεφάλαιον** (ὑπό τόν τίτλον: **Ἐπί τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας**) ἐκτίθεται τό δικαιοκόν καθεστώς τό ὅποιον ἐδεδεσπόδη κατά τό *Πολιτικόν Σύνταγμα* τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1827 καί τά ληφθέντα κατά τήν περίοδον τῆς *Ἑλληνικῆς Πολιτείας* μέτρα. Μέγα μέρος τῶν παρουσιαζομένων πρωτοβουλιῶν καί ρυθμίσεων ἀπορρέει ἐκ τῆς ἐρεῦνης ἀνεκδότου ἀρχεαικοῦ ὕλικου. Διά τήν περίοδον αὐτήν σημειοῦται ὅτι πολλὰς δυσκολίας προεκάλεσε τό γεγονός ὅτι δέν ἔχει μέχρι στιγμῆς συνταχθῆ γενική μελέτη Ἱστορίας τοῦ Δικαίου, καλύπτουσα τό σύνολον τῶν ἐτῶν 1827 - 1833⁴.

Κατά τήν ἐν λόγῳ περίοδον κατεβλήθησαν ἐπιτυχεῖς προσπάθειαι τακτικῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης. Τό μεγαλύτερον βάρος ἀπεδόθη εἰς τὰς προσπάθειας συντάξεως Ὄργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων καί Δικονομικῶν Κωδίκων, νομοθετημάτων περί τῶν ὁποίων ἀνεζητήθησαν καί παρατίθενται πολλὰ νέα στοιχεῖα. Αἱ βασικάί ὡς πρός τήν διαμόρφωσιν τοῦ θετοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου νομοθετικά ρυθμίσεις ἦσαν βεβαίως

4. Ἡ μελέτη τοῦ Δημ. Γ. Σερεμέτη, *Ἡ Δικαιοσύνη ἐπί Καποδίστρια, Α' Πρώτη περίοδος 1828 - 1829 (μετ' ἀνεκδότων ἐγγράφων)*, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1959, καλύπτει, ὅπως δηλοῖ καί ὁ τίτλος τῆς, μόνον τό πρῶτον ἔτος τῆς διακυβερνήσεως τοῦ Ἰ. Καποδιστρίου.

γνωσταί, προστίθενται ὅμως πληροφοροίαι αἱ ὅποια αἰτιολογοῦν τὰς ἐπιλογάς καί κυρίως ἐρευνῶνται οἱ λόγοι ἐπιλογῆς τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος ὡς προτύπου διὰ τόν ἀναγγελθέντα ὡς μέλλοντα νά συνταχθῇ Ἑλληνικόν Ἀστικόν Νόμον. Οἱ λόγοι αὐτοί δέν εἶχον σχέσιν μόνον πρός τήν μεθοδικότητα καί τήν νεωτερικότητα τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, ἀλλά καί πρός πολιτικές καί διπλωματικές ἐπιλογάς τῶν νομοθετῶν τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Ἐπισημαίνεται ἐπίσης ἡ ἐκ πλαγίου πρόδησις ἐπανεισαγωγῆς τῶν ἐθίμων ὡς πηγῆς δικαίου μόνον εἰς τό Ἀστικόν Δίκαιον, συμφώνως πρός τὰς θεωρητικές ἐπόψεις τῆς Ἱστορικῆς Σχολῆς τοῦ Δικαίου, ἀλλά καί διὰ πρακτικούς λόγους. Ἡ πρόδησις δέν ἀντεμετωπίσθη νομοθετικῶς.

Ὅμοίως, ἔνεκα τῶν πολιτικῶν ἐξελίξεων δέν κατέστη δυνατόν νά ὑλοποιηθῇ ἐν τῷ συγκεκριμένῳ χρόνῳ ἡ πρόδησις τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Ἰ. Καποδιστρίου περί ἐκδόσεως κώδικος ἀστικῆς νομοθεσίας, ἠντλημένου ἐκ τῶν νόμων τῶν μεταγενεστέρων Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων κατὰ τήν διατυπωθεῖσαν πρόβλεψιν.

Τέλος καταγράφεται ἡ δραματική καί ὅλως αὐθαίρετος Ἀπόφασις τοῦ Γραμματέως ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Χριστοδούλου Κλονάρη περί καταργήσεως τῶν δικαστηρίων κατὰ τήν 8ην Ὀκτωβρίου 1832, ἐπειδή δέν εἶχεν ἐγκριθῆ τό παρ' αὐτοῦ συνταχθέν τότε νέον Σχέδιον Ὄργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων.

Εἰς τό Γ' **Κεφάλαιον** (ὑπό τόν τίτλον: **Πολιτειακή Μεταβολή καί Θεσμική Συνέχεια**) ἐκτίθεται ἡ πολιτειακή καί πολιτική μεταβολή πού ἐσημειώθη κατὰ τό 1833, καθὼς καί ἡ διαδικασία ἡ ὅποια ὠδήγησεν εἰς τήν καθιέρωσιν τοῦ νέου καθεστῶτος καί ἀναλύονται αἱ γενικαί γραμμαί τῆς καθεστωτικῆς ὅσον καί τῆς νομοθετικῆς διαφοροποιήσεως ἐν σχέσει πρός τὰς προγενεστέρας περιόδους. Ἐπισημαίνονται ἐπίσης αἱ συνταγματικά διατάξεις αἱ ὅποια διτηρήθησαν ἐν ἰσχύϊ καί μετὰ τήν Ἐγκατάστασιν τῆς Βασιλείας ἐν Ἑλλάδι, ὑποστηρίζεται δέ ὅτι τό καθεστῶς τῶν ἐτῶν 1833 - 1844 δέν διαφοροποιεῖται κατ' οὐσίαν ἔναντι ἐκείνου τῶν ἐτῶν 1828 - 1832.

Ἰδιαιτέρως ἐξαιρέται ἡ πρόδησις τοῦ διορισθέντος ἀπό τοῦ 1832 *Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας* νά θεμελιώσῃ νομοθεσίαν μακρᾶς πνοῆς, κατάλληλον διὰ τήν νέαν ἐποχὴν τῆς εἰρήνης, ἐν ἀντιθέσει πρός τὰ ὅλως προσωρινά μέτρα τὰ ὅποια ἐλαμβάνοντο, ἐν ὄψει καί τοῦ συνεχιζομένου κατὰ τὰς προγενεστέρας περιόδους καί μέχρι τοῦ 1829 πολέμου κατὰ τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἐπίσης ἐκτίθενται καί μελετῶνται αἱ σχετικαί περί τοῦ καθόλου Δικαίου τῆς Ἑλλάδος καί τῶν ἐπιδόσεων τῶν Ἑλλήνων νομικῶν θέσεις τοῦ Georg Ludwig von Maurer καί τοῦ βοηθοῦ του καί ἀκολουθῶς ἱκανοῦ Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου ἐν Γερμανίᾳ Gustav Geib, καθὼς καί τοῦ

μεγάλου Γερμανοῦ Φιλέλληνος Fr. Thiersch. Σχολιάζεται ἡ δυσμενὴς κριτικὴ τὴν ὁποίαν ἤσκησαν πάντες ἐπὶ τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου τῆς προγενεστέρως Καποδιστριακῆς Περιόδου καὶ τονίζεται ἰδιαίτερος ὅτι τὰ γραφέντα ὑπὸ τοῦ von Maurer δὲν ἀποτελοῦν ἀμερόληπτον κριτικὴν νομομαθοῦς περὶ τοῦ ἔργου ἄλλων νομομαθῶν, ἀλλὰ προσωπικὴν ἀπολογία τῶν συγγραφέως καὶ προσπάθειαν αἰτιολογίας τῆς ἐν Ἑλλάδι ὑπηρεσίας του μετὰ τὴν ἐν δυσμενεῖα ἀνάκλησίν του εἰς τὴν Βαυαρίαν καὶ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι μειώσεως τῆς ἔναντι αὐτοῦ ἐπικριτικῆς δέσεως τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου Α΄ τῆς Βαυαρίας.

Εἰς τὸ Δ΄ Κεφάλαιον (ὑπὸ τὸν τίτλον: **Τὸ Νομοθ. Διάταγμα περὶ Πολιτικοῦ Νόμου - 23 Φεβρουαρίου/7 Μαρτίου 1835**) ἀναπτύσσονται αἱ δέσεις καὶ αἱ ἐπιδιώξεις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας ὡς πρὸς τὴν δέσπισιν κανόνων ἀστικοῦ δικαίου διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος. Ἐκτίθεται ἡ πρόθεσις τοῦ von Maurer διὰ τὴν σύνταξιν Ἀστικοῦ Νόμου τῆς Ἑλλάδος βάσει τῶν θεωρητικῶν ἐπόψεων τῆς Ἱστορικῆς Σχολῆς τοῦ Δικαίου, δηλαδὴ κατόπιν συλλογῆς καὶ κριτικῆς ἐπεξεργασίας τῶν τοπικῶν ἐθίμων ἐξ ὧν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Χώρας, ὥστε νὰ καταστῇ γνωστὴ ἡ ἀληθὴς περὶ δικαίου ἀντίληψις τοῦ λαοῦ καὶ νὰ μὴ δεσπισθοῦν διατάξεις ξέναι πρὸς τὰ ἡθῆ καὶ τὰ ἔθιμα αὐτοῦ. Ἡ ἐν λόγῳ διαδικασίᾳ διετάχθη καὶ ἤρχισε νὰ ὑλοποιεῖται, ἀλλὰ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ὀλοκληρωθῇ, ἀφ' ἑνός λόγῳ τῆς ἀβελτηρίας καὶ ἀμαθείας τῶν κατὰ τόπους Ἀρχῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου λόγῳ τῆς ἐν τῷ μεταξύ ἀνακλήσεως τοῦ von Maurer εἰς τὴν Βαυαρίαν. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν καὶ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ, τὸ ὑπὸ νέαν σύνθεσιν Συμβούλιον τῆς Ἀντιβασιλείας πρὸς καιρὸν δὲν ἠσχολήθη μὲ θέματα τῆς ἀστικῆς κωδικοποιήσεως, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ σύνολον τῶν συλλεγέντων ἐθίμων νὰ τεθῇ εἰς τὸ ἀρχεῖον.

Τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀντιβασιλείας ἐπελήφθη τοῦ ἐκκρεμοῦντος θέματος κατὰ τὴν 1ην /13ην Ἰανουαρίου 1835 καὶ συνεκρότησε τὴν Νομοθετικὴν Ἐπιτροπὴν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Χριστοδούλου Κλονάρη, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνέθεσε τὴν κατάρτισιν Ἑλληνικοῦ Ἀστικοῦ Νόμου διὰ μεταφράσεως τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος καὶ δεούσης προσαρμογῆς αὐτοῦ πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ἡθῆ. Διηκρινήθη ρητῶς ὅτι δὲν ἐζητεῖτο σύνταξις νέου νομοθετήματος ἀλλὰ μετάφρασις καὶ προσφυῆς προσαρμογῆς τοῦ γαλλικοῦ νομοθετήματος. Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιλογή τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας, καὶ κυρίως τοῦ Προέδρου αὐτοῦ Κόμητος von Armansperg, τονίζεται ὅτι δὲν ἀπετέλει αὐθαίρετον ἐνέργειαν, ἀλλ' ἀπλὴν ἐκτέλεσιν τῆς σχετικῆς διατάξεως (ἄρθρ. 99) τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1827.

Ἐν ὄψει δέσεως ἐν ἰσχύϊ τοῦ νέου Ὄργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων καὶ τῶν Συμβολαιογράφων τῆς 21ης Ἰανουαρίου / 2ας Φεβρουαρίου 1834 καὶ τῆς λειτουργίας τῶν νέων δικαστηρίων ἀπὸ τῆς 25ης Ἰανουαρίου 1835

π. ἡμ., δοθέντος δέ ὅτι ἡ ἐνταλθεῖσα νομοπαρασκευαστική ἐργασία δέν ἦτο δυνατόν νά συντελεσθῇ ἐντός ὀλίγων ἡμερῶν, ὁ Γραμματεὺς ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Γεώργιος Πραϊῆς εἰσηγήθη τὴν ἔκδοσιν διατάγματος ὀρίζοντος τὸ *προσωρινῶς* καὶ μέχρι τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἤδη παρασκευαζομένου (ὑπὸ τῆς *Νομοθετικῆς Ἐπιτροπῆς*) Ἀστικοῦ Νόμου ἐφαρμοστέον ἀστικόν δίκαιον. Καρπὸς τῆς μερίμνης τοῦ Γραμματέως ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης ὑπῆρξε τὸ γνωστόν Βασ. (: Νομοδ.) Διάταγμα τῆς 23ης Φεβρουαρίου/7ης Μαρτίου 1835 *περὶ Πολιτικοῦ Νόμου*.

Ἱστορεῖται βάσει ἀνεκδότων ἐγγράφων ἡ διαδικασία θεσπίσεως τοῦ ἐν λόγῳ νομοθετήματος, παρουσιάζεται ἡ Αἰτιολογικὴ Ἔκθεσις τοῦ Γραμματέως ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης, διαπιστοῦται ὅτι ἐν τοῖς πράγμασιν ἐπρόκειτο περὶ Νομοθετικοῦ Διατάγματος περιβεβλημένου μεῖζον κύρος, παρά τὸ γεγονός ὅτι ἐθεσπίσθη ὡς ἀπλῆ ἐπεξηγηματικὴ διάταξις περὶ τοῦ ἐφαρμοστέου Ἀστικοῦ Δικαίου μέχρι τῆς θεωρουμένης ὡς ἐπικειμένης ἐκδόσεως τοῦ νέου Ἀστικοῦ Κώδικος. Παραλλήλως ἠρευνήθη καὶ ἐξητάσθη βάσει τῆς Νομολογίας ὁ τρόπος ἐφαρμογῆς τοῦ ἐν λόγῳ Νομοθετικοῦ Διατάγματος, ἰδίως κατὰ τὴν πρώτην περίοδον μετὰ τὴν θέσπισίν του.

Σημειωτέον ὅτι ἡ πρώτη ἀπόφασις τοῦ Πολιτικοῦ Τμήματος τοῦ Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν ἐξεδόθη κατὰ τὴν 11ην/23ην Φεβρουαρίου 1835, δηλ. πρό τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος τῆς 23ης Φεβρουαρίου/7ης Μαρτίου 1835 *περὶ Πολιτικοῦ Νόμου*, καὶ τόσον αὐτὴ ὅσον καὶ ἄλλαι πρόωμοι ἀποφάσεις τοῦ ἐν λόγῳ δικαστηρίου δέν συνέδεσαν τὸ σκεπτικόν των πρὸς συγκεκριμένην διάταξιν νόμου, ἀλλ' ἐξεδόθησαν ἀορίστως «*κατὰ τοὺς Νόμους*».

Τονίζεται ὅτι διὰ τοῦ Νομοδ. Διατάγματος τῆς 23ης Φεβρουαρίου/7ης Μαρτίου 1835 ἐπῆλθε ρητὴ μεταβολὴ εἰς τὴν τηρηθεῖσαν ἀπὸ τοῦ 1822 ἐνιαίαν γραμμὴν περὶ μὴ ἀποδοχῆς τῶν ἐθίμων ὡς πηγῆς δικαίου εἰς τὸ νεαρόν Ἑλληνικόν Κράτος, δοθέντος ὅτι διὰ τοῦ ἐν λόγῳ νομοθετήματος ἐπανεφέρθησαν τὰ ἔθιμα ὡς πηγὴ δικαίου, παρά τὴν γνώμην τοῦ Γραμματέως ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης καὶ κατόπιν τῆς γνωστῆς γραπτῆς καὶ ἠτιολογημένης γνωμοδοτήσεως τῆς *Νομοθετικῆς Ἐπιτροπῆς*, γενομένης ἀποδεκτῆς ὑπὸ τοῦ ἀσκοῦντος εἰσέτι τὴν Ἀνωτάτην Ἀρχοντίαν τοῦ Κράτους *Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας*. Ἡ ἐπιλογή αὐτὴ ἐξετάζεται καὶ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς βάσει τῆς Νομολογίας τῶν πρώτων ἐτῶν λειτουργίας τῶν τακτικῶν δικαστηρίων.

Εἰς τὸ **Ε΄ Κεφάλαιον** (ὑπὸ τὸν τίτλον: **Ἡ Διδασκαλία τοῦ Ρωμαϊκοῦ-Βυζαντινοῦ Δικαίου**) ἐξιστορεῖται ἡ ἴδρυσις τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ὁ διορισμὸς τῶν πρώτων Καθηγητῶν καὶ τὸ γενικώτερον πνεῦμα τῆς κρατησάσης διδασκαλίας εἰς τὸ νεοπαγὲς Πανεπιστήμιον. Ἀκολουθῶς βιογραφοῦνται οἱ μέχρι τοῦ 1891

Καθηγηταί τοῦ Ρωμαϊκοῦ - Βυζαντινοῦ Δικαίου κατά σειράν διορισμοῦ των καί μνημονεύεται τό ἔργον των. Ἐπεδιώχθη νά ἐπισημανθοῦν καί νά ἀπομονωθοῦν ἀπό τό σύνολον τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τῶν ἐν λόγῳ Καθηγητῶν αἱ διδασκαλίαι των περί τοῦ Νομοθ. Διατάγματος *περί Πολιτικοῦ Νόμου* τοῦ 1835 καί ἡ ἐπιστημονική ἐρμηνεία αὐτοῦ, ὥστε νά καταφανῆ πῶς ἀπό τῆς ἀπλῆς χρήσεως τῆς *Ἐξαβίβλου* τοῦ Ἀρμενοπούλου ὡς βοηθητικοῦ ἐγχειριδίου ὠδηγήθη ἡ Ἑλληνική Νομική Κοινότης εἰς τήν προσφυγήν πρός τό *Corpus Juris Civilis* καί τά *Βασιλικά*.

Ἡ ἐρμηνευτική διαδικασία μελετᾶται ὄχι μόνον ὡς ἐξειλίχθη κατά τήν διδασκαλίαν ἐκάστου Καθηγητοῦ τῆς Νομικῆς Σχολῆς, ἀλλά καί ὡς κατενοήθη καί ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τῆς Νομολογίας τῆς περιόδου τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Ἐπίσης ἐξετάζεται τό ζήτημα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἐδίμων ὡς κανόνων δικαίου ἀπό τοῦ 1835 διὰ πρώτην φοράν εἰς τό Ἑλληνικόν Κράτος μετὰ τό 1822, ἐν συνδυασμῶ πρός τήν Νομολογίαν, ὥστε νά καταφανῆ ποῖον δίκαιον ἐφηρμόσθη εἰς τόν τομέα τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου μεταξύ 1835 καί 1891, χωρὶς νά ἀγνοῆται ὅτι καί ἐν συνεχείᾳ τά αὐτά περίπου ἴσχυσαν. Παραλλήλως γίνεται εὐρεῖα χρῆσις πληροφοριῶν, ἀντιλήψεων καί κρίσεων ἐκ τοῦ ἔργου τῶν Καθηγητῶν τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου τοῦ Κ' αἰῶνος, ὥστε νά δοθῇ ἡ πληρεστέρα δυνατὴ εἰκὼν περί τοῦ τρόπου ἐρμηνείας καί διδασκαλίας τοῦ Νομοθετικοῦ Διατάγματος *περί Πολιτικοῦ Νόμου* τοῦ 1835.

Εἰς τό **Σ' Κεφάλαιον** (ὑπὸ τόν τίτλον: **Ἡ Μετάφρασις καί ἡ Διδασκαλία τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος**) ἐκτίθεται ἐξ ἀνεκδότων πηγῶν ἡ διαδικασία τῆς ἐκπονήσεως τῆς πρώτης μεταφράσεως εἰς τήν ἑλληνικὴν τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος κατά τήν δοθεῖσαν πρός τήν *Νομοθετικὴν Ἐπιτροπὴν* ἐντολήν ἀπὸ τῆς 1ης/15ης Ἰανουαρίου 1835. Παρουσιάζεται ἡ δυσχερὴς ἐπιλογή τῶν εἰδικῶς πρός μετάφρασιν ἐνταλθέντων νομικῶν, ἡ πρόοδος τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν, ἡ ὀλοκλήρωσις τοῦ ἔργου των, ἡ *πρώτη* ἔκδοσις, καθὼς καί ἡ *δευτέρα* ἔκδοσις τούτου. Ἐπισημαίνεται ὅτι ἡ ἐργασία ἐπεσπεύδετο ὑπὸ τῆς Ἀνωτάτης Ἀρχοντίας τοῦ Κράτους (ἀρχικῶς καί μέχρι τῆς 20ῆς Μαΐου 1835 π.ἡμ. ὑπὸ τοῦ *Συμβουλίου τῆς Ἀντιβασιλείας*, ἀκολούθως δέ, καί μετὰ τήν κατά τήν ἐν λόγῳ ἡμερομηνίαν ἐνηλικίωσιν τοῦ Βασιλέως Ὁδωνος, ὑπὸ τοῦ *Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας*), ἐνῶ ὁ Γραμματεὺς ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης δέν ἐπεδείκνυε τόν ἀπαιτούμενον ζῆλον ἐπὶ τοῦ θέματος.

Σημειοῦται ὅτι τό ἔργον δέν ἦτο εὐχερές, καθὼς ἡ διαδικασία τῆς μεταφράσεως ἀπῆτει τήν διάπλασιν ὀρολογίας ὑπὸ τῶν μεταφραστῶν διὰ τήν κάλυψιν ὄρων μὴ κοινῶν ἢ ἐν χρήσει κατά τούς ὑστέρους βυζαντινοὺς χρόνους καί ἐπομένως μὴ ἐνσωματωμένων εἰς τήν *Ἐξάβιβλον* τοῦ Ἀρμενοπούλου, ἢ ἄλλων ὄρων ἀνταποκρινομένων πρός νέους δεσμούς καί λύσεις τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος.

Τονίζεται επίσης ότι τό ἔργον τῆς μεταφράσεως τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος ἐκρίθη ὑπό τῶν Ἑλλήνων νομικῶν ὡς ἀπαραίτητος προπαρασκευαστική ἐργασία διά τήν προσαρμογήν αὐτοῦ πρὸς τὰς ἑλληνικὰς νομικὰς ἀνάγκας ὥστε νά ἀποτελέσῃ τόν Ἀστικόν Κώδικα τῆς Ἑλλάδος. Οὐδέποτε κατά τόν χρόνον τῆς ἐκπονήσεως τῆς μεταφράσεως ἢ τῶν ἐν συνεχείᾳ ἐπιθεωρήσεων αὐτῆς ἐθεωρήθη ὅτι θά εἰσήγετο αὐτούσιος ὁ ἐν μεταφράσει Γαλλικός Ἀστικός Κώδιξ ὡς νόμος τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ὅπως εἶχε συμβῆ ἀντιστοίχως διά τό Ἐμπορικόν Δίκαιον. Ἀντιθέτως ἐξ ἀρχῆς, βάσει τοῦ Βασ. Διατάγματος περί συστάσεως τῆς *Νομοθετικῆς Ἐπιτροπῆς*, προεβλέφθη ἡ «προσαρμογή» τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς.

Ἐν συνεχείᾳ ἐκτίθεται καί τό ζήτημα τῆς διδασκαλίας τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου εἰς τήν Νομικήν Σχολήν τοῦ Πανεπιστημίου, οἱ λόγοι πού ἐπέβαλον αὐτήν καί ὁ τρόπος τῆς θεωρητικῆς διδασκαλίας τῶν ὀλίγων Καθηγητῶν καί ὑφηγητῶν πού ἐδίδασξαν τό μάθημα.

Εἰς τό **Z' Κεφάλαιον** (ὑπό τόν τίτλον: **Ἡ Ἐναγώνιος Πορεία. Α' 1835-1866**) παρακολουθεῖται ἡ προσπάθεια τῆς κωδικοποιήσεως κατά τὰ ἔτη 1835 - 1866. Κατά τήν περίοδον αὐτήν συνεκροτήθησαν, καθ' ὅσον κατέστη δυνατόν νά διαπιστωθῇ, τρεῖς συνολικῶς νομοπαρασκευαστικά ἐπιτροπαί πρὸς ἐπεξεργασίαν τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος καί προσαρμογῆς αὐτοῦ εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς. Αἱ ἐν λόγῳ Ἐπιτροπαί ἦσαν αἱ ἐξῆς: *Ἐπιτροπή Χρ. Κλονάρη* (1836 - 1838), *Ἐπιτροπή Κωνστ. Προβελεγγίου* (1842 - 1843, τῆς ὁποίας αἱ ἐργασίαι διεκόπησαν ἔνεκα τοῦ Κινήματος τῆς 3ης Σεπτεμβρίου 1843 καί τῶν δεσμικῶν συνεπειῶν αὐτοῦ), *Ἐπιτροπή Χρ. Κλονάρη* καί μετά τόν θάνατον αὐτοῦ *Ἐπιτροπή Γ. Ἀ. Ράλλη* (1848 - 1862, τῆς ὁποίας τό ἔργον δέν ὠλοκληρώθη λόγῳ τῆς Μεταπολιτεύσεως τοῦ 1862).

Ἐκ τοῦ ὑφισταμένου ὀλίγου διά τήν ἐν λόγῳ περίοδον ἀνεκδότου ὑλικοῦ ἀλλά καί ἐξ ἐκδεδομένων πηγῶν προκύπτει ὅτι τό νομοπαρασκευαστικόν ἔργον συνεχίσθη ὄχι πάντοτε εὐκόλως λόγῳ τῶν πολλῶν καθηκόντων τῶν μελῶν τῶν Ἐπιτροπῶν. Ἐν τούτοις, καί τινες ἐπί μέρους νόμοι ἐξεδόθησαν κατά τό διάστημα τῶν ἐτῶν 1835-1862 καί προσπάθειαι ὑπῆρξαν διά τήν ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἔργου. Σταθμόν εἰς τήν πορείαν ἀποτελεῖ ἀναμφισβητήτως ἡ κατά τήν 29ην Ὀκτωβρίου 1856 ἔκδοσις τοῦ Νόμου ὑπ' ἀριθμ. Τῷ Α' «Ἑλληνικός Ἀστικός Νόμος», ὁ ὁποῖος ἀπετέλεσε τήν ἀπαρχήν προσαρμογῆς τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἐνεσωμάτωσεν ὅμως καί διατάξεις εἰλημμένας ἐξ ἄλλων (ἰταλικῶν κυρίως) ἀστικῶν νομοθεσιῶν, νεωτέρων καί πλέον ἐξειλιγμένων ἔναντι τοῦ Γαλλικοῦ Κώδικος. Παρουσιάζεται ἡ μέχρι τοῦδε μή σχολιασθεῖσα *Αἰτιολογική Ἐκθεσις* τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀστικοῦ Νόμου, ἡ διαδικασία καί αἱ συζητήσεις πρὸς κύρωσιν τούτου

ὑπό τῶν δύο νομοθετικῶν σωμάτων, Βουλῆς καί Γερουσίας, καθῶς καί τό προκληθέν ἐξ αὐτοῦ γαλλικόν διπλωματικόν ἐνδιαφέρον.

Ἰστορεῖται, ἐπίσης ἐξ ἀνεκδότων πηγῶν, ἡ πρότασις μετακλήσεως τοῦ Georg Ludwig von Maurer κατά τό ἔτος 1847 ἵνα συντάξῃ Ἑλληνικόν Ἀστικόν Κώδικα καί οἱ ὄροι τοῦς ὁποίους ἔδωκεν ὁ Βαυαρὸς νομομομαθῆς, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπέρρευσε καί ἡ ἄρνησις τῆς σχετικῆς προτάσεως ἀπό μέρους τῆς Ἑλλάδος, καθῶς δέν θά ἦτο δυνατόν ποτέ νά δεσμευθοῦν τά νομοθετικά σώματα ὅπως ἐγκρίνουν καί θεσπίσουν ἄνευ συζητήσεως τό ἐκπονηθησόμενον νομοδέτημα, οὔτε νά διατηρήσουν αὐτό ἀναλλοίωτον ἐπί σειράν ἐτῶν, ὡς ἐζήτησεν ὁ von Maurer.

Παραλλήλως ἀναπτύσσεται δι' ὀλίγων καί ἡ θέσπισις τοῦ Ἰονίου Πολιτικοῦ Κώδικος κατά τό 1840 εἰς τό ὑπό βρετανικὴν προστασίαν (προτεκτοράτον) Ἡνωμένον Κράτος τῶν Ἰονίων Νήσων, κατά προσαρμογὴν τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος καί ἐκείνου τοῦ Βασιλείου τῶν Δύο Σικελιῶν.

Ἐπισημαίνεται ὅτι καθ' ὄλην τὴν περίοδον 1835 - 1862, ἀλλὰ καί μέχρι τοῦ 1866 αἱ νομοπαρασκευαστικαί ἐπιτροπαί εἰργάσθησαν μὲν στοχεύουσαι εἰς τὴν προσαρμογὴν τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, ἀλλὰ ποτέ δέν ἐδεδώρθησαν ἑαυτὰς δεσμευόμενας ὅπως περιορισθοῦν εἰς τό γαλλικόν πρότυπον. Ἀντιθέτως, ἐκάστοτε ἦντλησαν ἰδέας καί διατάξεις ἀπὸ πᾶσαν δυνατὴν πηγὴν καί προσήρμωσαν εἰς τὰ συνταχθέντα σχέδια ἐκείνας τὰς ὁποίας ἔκριναν χρησίμους καί λυσιτελεῖς διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας.

Εἰς τό **Η΄ Κεφάλαιον** (ὑπό τόν τίτλον: **Ἡ Ἐναγώνιος Πορεία. Β΄ 1866-1891**) παρακολουθεῖται ἡ συνέχεια τῶν προσπαθειῶν κωδικοποιήσεως κατὰ τὰ ἔτη 1866 - 1874 καί ἡ μετὰ ταῦτα τύχη τῶν συνταχθέντων *Σχεδίων Ἑλληνικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος*. Συγκεκριμένως, ἐξετάζεται ἡ νέα συγκρότησις Ἐπιτροπῆς κατὰ τό 1866, μέ τὴν συμμετοχὴν πλέον, μετὰ τὴν Ἐνωσιν τῆς Ἐπτανήσου, καί Ἐπτανησίων νομικῶν. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὐτὴ μετ' ἀρχικὰς τινὰς μεταβολὰς εἰς τὴν σύνθεσίν της εἰργάσθη συστηματικῶς καί κατὰ τό ἔτος 1870 παρουσίασε τό πρῶτον πλήρες Νομοσχέδιον Ἑλληνικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, ἀποτελεσθέν ἐξ ἄρθρων 2000, καί ὑπέβαλεν αὐτό εἰς τό Ὑπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης κατ' Ἰανουάριον 1870. Τό νομοσχέδιον ἀπεστάλη εἰς τὰ δικαστήρια πρὸς ἐνημέρωσιν καί σχετικὴν γνωμοδότησιν, δέν ἐκρίθη ὅμως ὄριμον πρὸς ὑποβολὴν εἰς τὴν Βουλὴν. Πρότυπα τούτου ἀπετέλεσαν τόσον ὁ Γαλλικὸς Ἀστικὸς Κώδιξ κατὰ τὰς γενικὰς κατευθυντηρίους γραμμάς αἱ ὁποῖαι ἴσχυον ἀπὸ τοῦ 1827/1835, ὅσον καί οἱ Κώδικες τῶν Κάτω Χωρῶν, τῆς Σαξονίας καί τοῦ Βασιλείου τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ καί αἱ διατάξεις τοῦ Βυζαντινοῦ Δικαίου καί ἡ ἐμπειρία τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκ τῆς δικαστικῆς πρακτικῆς, γεγονός τό ὁποῖον ὠδήγησε καί εἰς πρωτοτύπους λύσεις ἐπιλεγείσας ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων νομομαθῶν. Τεράστια δυσκολία ἀντεμετωπίσθησαν ἐκ

της ανάγκης ένσωματώσεως καί του Ίονίου Δικαίου εις τό Νομοσχέδιον, μέ συνέπειαν τήν επιβράδυνσιν του έργου.

Τελικώς τό Σχέδιον του 1870 δέν έκρίθη έπαρκές, προσέκρουσε δέ καί εις τήν άρνησιν του Υπουργου της Δικαιοσύνης Αλεξάνδρου Αλεξ. Κοντοσταύλου όπως προωθήση αυτό εις τήν Βουλήν προς συζήτησιν καί έγκρισιν. Έκτίθεται ή έπίσημος θέσις του έν λόγω Υπουργου, κατά τήν όποιαν ή έλληνική νομική κοινότης δέν είχε τήν άπαιτουμένην ώριμότητα διά νά ολοκληρώση άκόμη τότε τό ζητούμενον έπίτευγμα έναντι του Βυζαντινου Δικαίου ως εφηρομόζετο υπό των δικαστηρίων. Έν τή άληθεια ό Άλ. Κοντόσταυλος δέν έπεθύμει κατάργησιν του Βυζαντινου Δικαίου προς διατήρησιν της ένότητος Δικαίου μεταξύ Έλληνικου Κράτους καί άλυτρώτου Έλληνισμού.

Τό Σχέδιον του 1870 άνεθεωρήθη υπό Έπιτροπών συγκροτηθεισών κατά τό 1873 καί τό 1874. Έκ της τελευταίας αυτών προήλθε τό άναθεωρημένον Σχέδιον, γνωστόν ως Σχέδιον του 1874, άποτελεσθέν έξ άρθρων 2025. Τό Σχέδιον αυτό έπίσης δέν κατέστη δυνατόν νά ψηφισθί υπό της Βουλής λόγω της αίφνιδίας διαλύσεώς της κατ' Απρίλιον 1875 καί τελικώς δέν επανεισήχθη προς συζήτησιν έλλείπει σχετικής πολιτικής βουλήσεως. Ήδη όμως έπεκράτει ή αντίληψις ότι έπρεπε νά αναβληθί ή προσπάθεια θεσπίσεως Έλληνικου Άστικου Κώδικος έν άναμονή της έκπονήσεως καί θεσπίσεως του Γερμανικου άντιστοιχου, ώστε νά ληφθί καί αυτός ύπ' όψιν προς σύνταξιν του σχετικου έλληνικου νομοδετήματος.

Παρά τό γεγονός ότι τό Σχέδιον του 1874 δέν κατέστη νόμος του Έλληνικου Κράτους, άπετέλεσε τήν βάση, μετά τροποποιήσεων, του δεσπισθέντος Σαμιακου Άστικου Κώδικος κατά τό 1898 καί του Κρητικου Άστικου Κώδικος κατά τό 1903.

Εις τό τελευταίον Κεφάλαιον, τό όποιον έτέθη Αντί Έπιλόγου (υπό τον τίτλον: «Πρό πάντων ό νόμος μας άς ήναι νόμος έλληνικός»), συνοψίζονται τά ήδη έκτεθέντα καί προβάλλεται ως μία έκ των αιτιών των κατά συνέχειαν αναβολών καί ή διατυπωθεΐσα λίαν ένωρίς αντίληψις ότι δέν εδει νά αντικατασταθί εισέτι τό Βυζαντινόν - Ρωμαϊκόν Δίκαιον διά νέου Άστικου Κώδικος ώστε νά μή επέλθη διαφοροποιήσις μεταξύ των κοινωνιών του άνεξαρτήτου Έλληνικου Κράτους καί των άλυτρώτων έπαρχιών του Έλληνισμού.

Έξαιρείται τό γεγονός ότι ή παράτασις της προσωρινής ρυθμίσεως του 1822/1835 καί ή διατήρησις έν ισχύι του Βυζαντινου - Ρωμαϊκου Δικαίου άπετέλεσε τον λαμπρόν “παιδαγωγόν” του έλληνικου νομικου κόσμου, λόγω της δυνατότητος διαπλάσεως “έντοπίων” θεωρητικων λύσεων καί νομικων άντιλήψεων άνευ δεσμεύσεων έκ της πιθανής υίοθετήσεως κειμένων έκ της ξένης, γαλλικής έν προκειμένω, νομοθεσίας καί νομολογίας, ως συνέβη από του 1929 μέ τήν νομοθεσίαν του Διοικητικου Δικαίου.

Ἐν τέλει υπογραμμίζεται ὅτι ἡ μακρά πορεία καί αἱ ἀτελέσφοροι προσπάθειαι τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος ἐπέτρεψαν, ἐν συνδυασμῷ πρός ἐκεῖνας τοῦ Κ΄ αἰῶνος, τήν ἐκπόνησιν καί ἔκδοσιν κατά τήν 23ην Φεβρουαρίου 1940 τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, ὡς νομοθετήματος τό ὁποῖον ἐπλήρου τήν κατά τό 1839 ἐκφρασεῖσαν εὐχὴν τοῦ Παύλου Καλλιγᾶ: “**Πρό πάντων ὁ νόμος μας ἄς ᾖ νῦν νόμος Ἑλληνικός**”.

Ἡ μετὰ χεῖρας ἐργασία συμπληροῦται διὰ **Παραρτημάτων** ἀναφερομένων εἰς τήν σύντομον παρουσίαν τῆς διαδικασίας θεσπίσεως τοῦ Γαλλικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος (ιστορικόν, πηγάς, διαίρεσιν τῆς ὕλης, διάδοσιν τοῦ Κώδικος, κατ’ ἀντίστιξιν αἴγλην αὐτοῦ) καί εἰς τήν καταγραφὴν τῶν διατελεσάντων Ὑπουργῶν τῆς Δικαιοσύνης ἀπό τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους (Ἰανουάριος 1822) μέχρι τοῦ 1891/2, οἱ ὅποιοι εἶχον ὡς καθῆκον σπουδαῖον τήν προώθησιν τῆς καταρτίσεως Ἑλληνικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος. Ἐπιτάσσεται ἡ χρησιμοποίηθεῖσα εὐρεῖα ἑλληνική καί ξένη **Βιβλιογραφία**. Ἐν τέλει παρατίθεται ἐκτενές παράρτημα **Ἐγγράφων**, εἰς τό ὁποῖον δημοσιεύεται ἰκανόν μέρος τοῦ χρησιμοποιηθέντος ἀνεκδότου ἀρχεῖου καί σπανίου ἐκδεδομένου ὕλικου.

Φρονοῦμεν ἀκόμη ὅτι πρέπει νά ἐξάρωμεν ὡς ἄξιον πάσης τιμῆς καί εὐγνωμοσύνης τῶν νεωτέρων τό συντελεσθέν κατά τήν κρινομένην περίοδον ἔργον τῶν κατ’ αὐτήν Ἑλλήνων νομικῶν, ἐργασθέντων ὑπό συνδῆκας ἀδιανοήτους σήμερον. Ἀναφερόμεθα εἰς τὰς δυσκολίας τῆς καθημερινῆς ζωῆς (στεγάσεως, φωτισμοῦ, θερμάνσεως, σιτίσεως, κινήσεως κλπ.), βιβλιογραφικῆς ἐνημερώσεως, τυπογραφικῶν δυνατοτήτων, προσωπικῶν ἐπικοινωνιῶν, τόσον εἰς τό περιτείχιστον, περιορισμένον καί πνιγηρόν ὡς κοσμοβριδῆς Ναύπλιον, ἐκ τῆς συρροῆς προσφύγων (εἰς τό τμήμα τῆς καλουμένης σήμερον “παλαιᾶς πόλεως”)⁵, ὅσον ἐν συνεχείᾳ ἀπό τοῦ τέλους τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1834 εἰς τὰς Ἀθήνας, μόνις ἐξελισσομένας εἰς ἀστικόν μόρφωμα ἐκ τῆς κατεστραμμένης

5. Ἡ εἰκὼν τῶν ἐργαζομένων ὑπαλλήλων καί νομικῶν ἔχει περιγραφῆ ὑπό τοῦ Ν. Δραγοῦμη ὡς πρός τήν περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας εἰς τό μόνον διατηρηθέν κατά τήν καθεστωτικὴν μεταβολήν τοῦ 1828 ὑπουργεῖον, τήν Γενικὴν Γραμματεῖαν, ὡς ἐξῆς: «Πολλάκις δέ διενευκτέρευον ἐν τῷ γραφείῳ οἱ ὑπάλληλοι, τῶν δύο πρώτων καί τοῦ Λιβερίου ἐξαρουμένων ὡς πρεσβυτέρων (δηλ. τῶν Γ. Πραϊίδου, Σπ. Σκούφου καί Λιβερίου Λιβεροπούλου), τὴν μὲν ἡμέραν θεραπεύοντες τὴν πείναν διὰ κολλυρίων (:κουλουριῶν), ἀναθιβαζομένους φιλοφρόνως εἰς τὰ στόματα αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἀριστερᾶς, ἐνῶ ἡ δεξιὰ ἐταχυδρόμει ἀκάματος ἐπὶ τοῦ χάρτου, τὴν δὲ νύκτα κατακλινόμενοι ἐπὶ τῶν τραπέζων, αἵτινες ἕως πρό μικροῦ ἐχρησίμευον ἀντὶ γραφείων, καί προσκεφάλαια ἔχοντες πρωτόκολλα ἢ κατάστιχα καί τοῦτο ἵνα ἀφυπνισθέντες μετὰ βραχεῖαν ἀνάπαισιν, καί ὅποιαν ἀνάπαισιν! ἐπαναλάβωσι τὴν ἐργασίαν», Ν. Δραγοῦμη, *Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις*, τόμ. Α΄, σελ. 85.

ἔνεκα τοῦ μακροῦ πολέμου προεπαναστατικῆς κώμης. Ἐντυπωσιάζει ὀπωσδήποτε ἡ ἐπιστημονικὴ κατάρτισις, ἡ γλωσσομάθεια καὶ ἡ πλουσία νομικὴ ἐνημέρωσις τῶν εὐαρίθμων καὶ νεωτάτων κατὰ τὴν ἡλικίαν Ἑλλήνων νομικῶν τῆς πρώιμου ἐκείνης περιόδου, οἱ ὅποιοι οὐδόλως ἐδίστασαν νὰ ἐκδηλώσουν νομικὰς προτάσεις οὐχὶ τυχαίας.

Εὐγνώμονας εὐχαριστίας ἐκφράζω πρὸς τοὺς Καθηγητὰς τῆς Ἱστορίας τοῦ Δικαίου εἰς τὰ Πανεπιστήμια Ἀθηνῶν καὶ Θράκης κ.κ. Σπύρον Ν. Τρωιάνον, Κωνσταντῖνον Γ. Πιτσάκη καὶ Ἐλευθερίαν Παπαγιάννη, διὰ τὰς πολυτίμους συμβουλὰς καὶ ὑποδείξεις των κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συγγραφῆς τῆς παρούσης ἐργασίας, ὑποβληθείσης ὡς διδακτορικῆς διατριβῆς εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης καὶ ἐγκριθείσης παμψηφεί μὲ τὸν βαθμὸν ἄριστα κατὰ τὴν 27ην Ἰουνίου 2007 καὶ τὴν ἐκ τῶν πλουσίων ἐπιστημονικῶν ἔργων των διαφώτισιν τοῦ ὑπὸ διαπραγμάτευσιν θέματος, μάλιστα δὲ τῶν ἱστορικῶν πηγῶν εἰς τὰς ὁποίας ἐστηρίχθη ἀρχῆθεν ἡ μακροχρόνιος προσπάθεια τῶν Ἑλλήνων νομοσυντακτῶν. Αἱ συζητήσεις μας, ἰδίως μετὰ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Κ. Πιτσάκη, αἱ συστηματικαὶ παρατηρήσεις των καὶ ἡ διακριτικὴ βοήθειά των, πέρα τῶν ἀνωτέρω, διηύρυναν τὸ πεδίου τῆς ἐρεύνης μου καὶ ἐστίασαν τὴν προσοχὴν καὶ ἐπὶ τομέων ἀμέσως συγγενῶν, οἱ ὅποιοι τελικῶς περιελήφθησαν εἰς τὴν ἐργασίαν πρὸς παροχὴν ὠλοκληρωμένης εἰκόνης τῆς ἱστορουμένης πορείας μέχρι τοῦ 1891 πρὸς κατάρτισιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος μὲ ἀποτέλεσμα τὴν θετικὴν πρότασιν τῆς προβλεπομένης Τριμελοῦς Ἐπιτροπῆς (κ.κ. Κ. Πιτσάκη, βασικοῦ εἰσηγητοῦ, Ἐλευθ. Παπαγιάννη, Μαρίας Γιούνη, Καθηγητρίας τῆς Ἱστορίας τοῦ Δικαίου εἰς τὸ Δημοκρίτειον Πανεπιστήμιον Θράκης), πρὸς τὴν κατὰ νόμον Ἑπταμελῆ Ἐπιτροπὴν καὶ τὴν τελικὴν ἔγκρισιν τῆς ἐργασίας.

Εὐχαριστῶ θερμότατα τὴν Διευθύντριαν τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κ. Λυδίαν Παπαρρήγα-Ἀρτεμιάδου Δρα Ν. διὰ τὴν πρόφρονα βοήθειαν κατὰ τὴν ἐκπόνησιν τῆς ἐργασίας μου, ἀλλὰ καὶ τὴν εἰσήγησιν ἐκδόσεως αὐτῆς εἰς τὴν σχετικὴν σειρὰν δημοσιευμάτων τοῦ Κέντρου. Βαθυτάτη εἶναι ἡ εὐγνωμοσύνη μου πρὸς τὸν Ἀκαδημαϊκὸν καὶ Ὁμότ. Καθηγητὴν τοῦ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης κ. Μενέλαον Ἀλ. Τουρτόγλου Ἐπόπτου τοῦ Κέντρου τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου διὰ τὴν ὑποστήριξιν ἐκδόσεως τῆς ἐργασίας μου ὑπὸ τοῦ Κέντρου καὶ θεδαίως διὰ τὴν ἐκ τῶν πολυτίμων ἐργασιῶν του ὑποβοήθησιν τῆς ἀναπτύξεως συγκεκριμένων δεσμιῶν.

Θερμαὶ εὐχαρισταὶ ἐκφράζονται καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ἐν λόγῳ Κέντρου Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ Ὁμοτ. Καθηγητὰς κ. κ. Ἀποστ. Γεωργιάδην (Πρόεδρον αὐτῆς), Γεωργ. Μητσό-

πουλον, Ἐμμ. Ρούκουναν καί Ἐπ. Σπηλιωτόπουλον διά τήν ἔγκρισιν τῆς δημοσιεύσεως.

Θερμαί εὐχαριστίαι ὀφείλονται εἰς τήν Διεύθυνσιν καί τό πάντοτε πρόθυμον καί ἐξυπηρετικόν προσωπικόν τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους, τοῦ Τμήματος Χειρογράφων, Παλαιτύπων καί Σπανίων Βιβλίων τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν, τοῦ Τμήματος Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τοῦ Μουσείου Μπενάκη, τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων καί τοῦ Παραρτήματός της, τῆς Μπενακείου Βιβλιοθήκης, τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἱστορικῆς καί Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Ἑλληνικοῦ Λογοτεχνικοῦ καί Ἱστορικοῦ Ἀρχείου, τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης, τῆς Βιβλιοθήκης τῆς ἐν Ἀθήναις Βρετανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, τῆς Βιβλιοθήκης “Ἰωάννης Συκουτρῆς” τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καί τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου, ὡς καί τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν, τῶν Βιβλιοθηκῶν τῶν οἰκείων Σπουδαστηρίων τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τέλος δέ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ. Εἰς τάς βιβλιοθήκας ἤ τά ἀρχεῖα ὄλων αὐτῶν τῶν φορέων διεξήχθη ὑπ’ ἐμοῦ μακρά ἔρευνα καί ἀναζήτησις ἀνεκδότου ὑλικοῦ καί τῆς ἐνίοτε δυσσευρέτου βιβλιογραφίας. Πρός πάντας τούς ἀνωτέρω ἐκφράζονται εὐχαριστίαι διά τήν πρόφρονα βοήθειαν καί τήν πρόθυμον ἐξυπηρέτησιν τῆς προσπαθείας μου.

Ἐπίσης εὐχαριστίαι ὀφείλονται προσωπικῶς εἰς τόν κ. Δημ. Ἀποστολόπουλον Δρα Ν., Διευθυντήν Ἐρευνῶν εἰς τό Κέντρον Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν διά τάς συζητήσεις μας κατά τά ἀρχικά στάδια τῆς παρουσίης ἐργασίας.

Εὐχαριστῶ ὡσαύτως τόν κ. Κυριακόν Νικολάου Δρα Ν. διά τάς πληροφορίες του περί τοῦ Ἰσλαμικοῦ Δικαίου. Δέν λησμονῶ καί τόν ρέκτην ἐκδότην κ. Ἀργύρην Ἀνδρέου Βουρνᾶν, πού ἐβοήθησεν εἰς τήν ἀνεύρεσιν παλαιῶν καί σπανίων τόμων νομολογιακῶν συλλογῶν.

Πρός τούς γονεῖς μου ὀφείλω εὐχαριστίας διά τήν συνεχῆ ἐνθάρρυνσιν καί τήν κατανόησιν πού ἐπέδειξαν κατά τήν διάρκειαν τῆς προσπαθείας μου καί διά τήν ὄλην στήριξιν πού μοῦ προσέφεραν. Κυρίως ὅμως διότι μοῦ ἐδίδαξαν καί διά τοῦ παραδείγματος τόν σεβασμόν πρός τήν γνῶσιν, τήν ἐπιστημοσύνην καί τήν φιλοτιμίαν εἰς τήν ἐργασίαν καί τήν ἐμμονήν εἰς αὐτήν.

